

SISTEMSKE PREMENE SOGLASNIKOV V KNJIŽNEM GOVORU

Jezik ima v svoji pisni podobi dokaj stanovitno obliko: še danes pišemo kot Trubar v 16. stoletju *dal, bil* in pod., čeprav govorimo *day*; pravopis je po svoji naravi ohranjevalen. Drugače je s knjižnim govorom, ki nikoli ne sme preveč zaostati za živo govorico, ako le noče postati papirnat, starinski, izumetničen. Zato morajo starejši živi knjižni jeziki vedno znova določati odnos med pisano in govorjeno besedo, med črko in glasom. Pri nas je bil v drugi polovici 19. stoletja tak določevalec knjižnega govora o. Stanislav Škrabec, ki je zlasti s svojo razpravo *O glasu in naglasu* (1870) postavil čvrst temelj slovenskemu pravorečju. Škrabčeve nauke je deloma izpremenjene s svojimi Slovenskimi slovnici utrjeval dr. Anton Breznik, prof. Ramovš pa je s temeljitimi študijami slovenskega jezika razgrnil obilo koristnega gradiva tudi za slovenskega praktičnega slovničarja. Opiraje se na delo teh treh in še nekaterih drugih znanstvenikov, bi bilo danes mogoče sestaviti za slovnico dokaj dobro poglavje o slovenskem knjižnem glasovju. Pisec takega sestavka bi moral seveda dodati nekaj tudi iz svojega, to je iz znanja, ki ga uspešno uveljavlja sodobna lingvistična znanost. V lani izšli slovnici imamo tak poizkus modernejše obdelave slovenskega glasovja, vendar je treba priznati, da ni povsem uspel na področju, ki ga označuje naš naslov.

Slovenski soglasniki se po značilnih procesih, ki se jih udeležujejo, delijo na dve skupini: v prvi so zvočniki, v drugi vsi drugi glasovi, najsi so zveneči ali ne. Za zvočnike ima fonetika tiste glasove, ki so po svoji zvenečnosti nekje med samoglasniki in soglasniki: *m* in *r* na primer sta manj zvočna kot *o* ali *u*, pa zopet bolj kot *d* ali *s*. Tako določanje zvočnikov je sicer v določenih mejah pravilno, saj nam pove, da so v slovenskem knjižnem govoru zvočniki tile glasovi: *m, n, u, r, l, ě, ň, l'*, velarni *n*, ne pove nam pa, da gresta med zvočnike tudi *v* in *j*, in sicer kljub temu, da sta po zvenečnosti enaka glasovom tipa *b, z*. Toda ali se dá taka trditev tudi dokazati? Dá se. Soglasniški pari tipa *t-d* imajo pred zvočniki pomensko razlikovalno vlogo ali, z drugimi besedami, so fonemi: če zamenjamo v isti glasovni skupini na primer *t* z *d*, se spremeni pomen besede (tretji : dreti, prod : brod). Glede na to, da imajo taki soglasniki ravno tako vlogo pred *j* in *v* (tvoj : dvojj, protje : prodje), ni dvoma, da sta tudi *v* in *j* zvočnika. In še to: zveneči soglasniki tipa *d* nastopajo pred pavzo v svojem nezvnečenem paru *t*, zvočniki pa imajo zvenečo premeno, *v* in *j* torej *u* in *i*. Ko bi torej hoteli sestaviti za potrebe slovenskega pravorečja soglasniško razpredelnico, bi med zvočnike postavili tele glasove: *m, n, ň, u, v, ě, j, r, l, l'*, velarni *n* in nezvneči *u*. Preglednico soglasnikov v slovnici (str. 24) bi torej temeljito spremenili.

Kateri pa so procesi, ki se jih udeležujejo zvočniki? Enega smo že omenili: pred zvočniki so soglasniki tipa *t-d* različni fonemi ali, kar je skoraj isto, zvočniki ne povzročajo prilikovanja po zvenečnosti. (Izjema so primeri tipa *pretusem*, ko izgovarjamo nezvneči *u*.) V tem so enaki

vokalom, pred katerimi so prav tako lahko zveneči ali nezveneči soglasniki (*dam* — *tam* in podobno). Za zvočnike je dalje značilno, da so kaj neobstojni, po svoje se prilagajajo okolju: sedaj imajo to, sedaj ono podobo in prav z njimi ima pravorečje največ težav.

Še najtrdnjši je *m*; razen pred *f* se vedno izgovarja enako: za poro delata ustnici, glas pa ob drhtenju glasilk uhaja skozi nos. Razlika med navadnim *m* in tistim v položaju pred *f* se poda v izgovoru sama od sebe, tudi akustično je neznatna, pravorečje je tedaj po pravici ne omenja. Večja je izgovorna in slišna razlika pri glasovih tipa *n*. Zobni zapornik *n* v položaju pred *k* ni mogoč, namesto njega izgovarjamo velarni *n*: ana — anka, angel. To je v slovenščini ugotovljen pojav, treba je samo še določiti glas, ki ga za pravopisno *nj* izgovarjamo v besedah tipa *svinjka*, *sinjkast*. Glede na to, da Slovenci palatalnega *ñ* skorajda ne poznamo, prednevelarnega prav tako ne, a se tudi le neznatno loči od navadnega mehkonobnega *n*, je še najbolje, da se za pravorečje v obravnavanih primerih določi izgovor navadnega velarnega *n*.

Pravkar obravnavane zvočniške premene so, kot rečeno, osamljene. Mnogo zanimivejše in za pravorečje imenitnejše so tiste, ki se jih udeležujejo nekdanji velarni ali palatalni zvočniki: *ɥ*, *ʎ*, *nʲ*, *lʲ*, *rʲ*, *ʝ*. Vsi so obravnavani enotno: pred vokali drugače kot pred soglasniki ali na koncu besede. Poglejmo si preglednico. Prvotno slovenski enotni zvočniki — danes kaže nanje razen pri *rʲ* slovenski pravopis — so zastopani takole:

Praslo- vanski zvočniki	Pravo- pisno beleženje	Glasovi slovenske- ga knjižnega jezika		Primeri zbornega govora	
		položaj A	položaj B	položaj A	položaj B
<i>nʲ</i>	<i>nj</i>	<i>nʲ</i>	<i>nj</i>	koñski, koñ	konja
<i>lʲ</i>	<i>lj</i>	<i>lʲ</i>	<i>lj</i>	polʲski, polʲ	polja
<i>rʲ</i>	<i>r/rj</i>	<i>r</i>	<i>rj</i>	tesarski, tesar	tesarja
<i>ʝ</i>	<i>j</i>	<i>ʝ</i>	<i>j</i>	loinat, loi	loja
<i>ɥ</i>	<i>v</i>	<i>ɥ</i>	<i>v</i>	siɥkast, siɥ	siva
<i>ʎ</i> <i>ʎ</i> > <i>ʎ</i>	<i>ʎ</i>	<i>ʎ</i>	<i>ʎ</i>	tkaɥca, tkaɥ	tkala

To so v posameznostih znane stvari, le medsebojna povezanost teh pojavov se doslej ni dovolj — ako se je sploh — upoštevala, a prav ta nam pomaga rešiti v slovenskem zbornem govoru še danes nerešena vprašanja. Ta so: Kakšne glasove izgovarjamo za pravopisni skupini *nj*, *lj*? Kako je treba izgovarjati pravopisni *v* pred *r*, v skupini *rvj*, vzglasni *vt*? In tako naprej.

Preglednica, ki kaže istosmernost obravnavanja zadevnih slovenskih zvočnikov, nam na prvo vprašanje odgovarja takole: v položaju A enoglasno, v položaju B dvoglasno. Lepo potrdilo za to imamo v obravnavi nekdanjega *rʲ*: tesar, tesarski — tesarja; palatalni *rʲ* je izgubil svojo mehkost ali pa jo izločil v obliki glasu *j*. Ali ni verjetno, da velja nekaj podobnega tudi za *lʲ*? Res je. Nekdanji palatalni *lʲ* se je v položaju B podobno kot *rʲ* razcepil v svoja sestavna elementa: v srednji *l* in *j*. Kaj pa v polo-

žaju A? Tu je njegova palatalnost zelo zmanjšana, če ni sploh izgubljena ker *l'* ni fonem. Ta *l'* imenujemo lahko kvečjemu palataliziran, nikakor pa ne palatalen glas (Slovenska slovnica 1956, str. 22). Tudi ko bi *l* v teh primerih sploh ne bil palataliziran glas, bi za slovenski knjižni govor ne bila nikaka nesreča, ker bi bila nekdanja opozicija *l' : l* nadomeščena v tem položaju z novo: *ɥ* proti *l* (tkauca : bolši). Ta opozicija bi bila samo izjemoma nevtralizirana v znanih primerih tipa *šolski*, kjer je namesto pričakovanega *ɥ* za *l* uveljavljen srednji *l* (namesto *šouski* govorimo *šolski*). Tudi to bi ne bila nikaka nesreča, saj je nevtralizacija nastala tudi pri nekdanjih fonemih *ɥ* in *l*; govorimo namreč *prau* za pravopisno *prav* in *pral*. Položaj B nam v vseh teh primerih opozicijo zopet vrača: *šola* proti *polje* in *prava* proti *prala*.

Podobno kot z *l'* je tudi z nekdanjim *n'*. Sled nekdanje palatalnosti je v položaju A ohranjena v komaj malce mehkejšem izgovoru navadnega *n*. To bi bil nekak palataliziran *n'*, torej *kon'*, *kon'ski*. Da sta si glasova *n* in *n'* zelo blizu, nam kaže tudi to, da v položaju pred *k*, *g* sovpadeta: *svinjka*, *anka* izgovarjamo z velarnim *n*. Ko bi bil *n'* palatalen glas, bi v tem položaju lahko obstal (svińka).

Palatalni *l'* v najnovejši slovenski slovnici je zadnji nepotrebnosti ostanek palatalnih soglasnikov, ki sta jih Škrabec in Breznik zahtevala ne samo v našem položaju A, temveč tudi v položaju B, torej tudi za pravopisno *njiva*, *zemlja*, kadar je šlo za stare palatale, ne pa v primerih tipa *s soljo*, *z dlanjo*, kjer je bil *j* do 10. stoletja ločen od *l* in *n* s polglasom. Slovenski pravopis 1935 je to razlikovanje opravičeno odpravil in za pravopisni skupini *lj*, *nj* zahteval v položaju B izgovor srednjega *l + j* ali *n + j*, v položaju A pa izgovor »mehkih« *l* in *n*. V *Orisu* je zatem zapisal Bezljaj: »Nobena poizkusna oseba v svojem izgovoru ni poznala palatalnega *l'* in *n'*.« Rupel v Slovenskem pravorečju zahteva za ti glasovni skupini le »intenzivnejšo artikulacijo, ki stori, da postaneta *l* in *n* mečja«. Glede na to, da večina slovenskih govorov loči reflekse za nekdanja *l'* in *n'*, v knjižnem jeziku lahko vztrajamo pri palataliziranem izgovoru obravnavanih glasovnih skupin, čeprav tak izgovor za *l'* ni nujen; prave palatale se bomo težko naučili izgovarjati.

Nerešena je v slovenskem pravorečju tudi premena glasov *v*, *ɥ*, *u* in nezvenečega *u*. Že pri pravopisni skupini *nj* smo videli, da je razlika med refleksi v položajih A in B sicer ohranjena, da pa ni nujen za vsak položaj samo po en refleks: *nj* imamo za položaj B, za položaj A pa dva, *n'* in velarni *n*. Podobno je z glasovi *v*, *ɥ*, *u* in nezvenečim *u*, ki so vsi zastopniki nekdanjega *ɥ*. V enem se jasno ločijo: samo prvi je ustnično-zobni, drugi so dvoustnični, prvega nahajamo v položaju B, druge v položaju A: *voda*, *vera*, *vino*; *ɥmeni*, *ɥdobrem*, *ɥredu*, *ɥlečem*, *dreɥje*, *pri-prauļjen*; *pot u temi*; *uprašati* — *uprašati* (drugič z nezvenečim *u*).

Približno tako stanje je za slovenski jezik ugotovil že Broch (1911), potrdil pa ga je tudi Ramovš v svojem Konzonantizmu (str. 129), vendar še danes ni zmagalo v slovenski opisni slovnici; omajala sta ga zlasti Slovensko pravorečje in SP 1950. Obe deli neupravičeno zahtevata izgovor z *vrvoj*, *vleči* in pod., čeprav je Slovenski pravopis 1935 jasno zapisal: »Pisani *v* se govori na koncu zloga (besede) kot *ɥ*, pred istozložnim soglasnikom pa kot *ɥ* ali *u*.« V novejšem času je torej zmagalo Škrabčevo,

leta 1935 zmagano načelo, ki ga je spočetka odobral tudi Breznik, vendar je treba povedati, da je izgovor *v* pred *l* zahtevalo — neopravičeno — prvič menda šele Slovensko pravorečje. Da Škrabčevo predpisovanje ni idealno, se vidi iz naslednjega citata. V Jezikoslovnih spisih I (str. 37) beremo: »Le pred *r* se *v*, keder gre *h* korenu besede, sliši kaker pred samoglasniki: *vreden*. Ko predlog *v* sestavi pa se glasi tudi pred *r* kaker *w* ... *wrezati* ...« Po Škrabcu bi bilo torej razlikovati *vreden* od *wrezati*, čeprav sam priznava, da »celo *v* nekaterih nesestavljenih besedah, kjer gre *v* *h* deblu, se izgovarja navadno kaker angleški *w*, tako post.: *wri-skati*, *wroč* ...« (I, str. 37). Namesto da bi pravorečniki sprevideli, da je *vreden* za knjižni jezik nepotrebna dolenska inovacija, ki ruši sistem opozicij, in jo iz knjižnega govora izločili, so ubrali nepričakovano pot in zahtevali celo namesto tudi dolensko pravičnega *urezati* in *uleči* izumetničen izgovor *vrezati*, *vleči*. Menda niso hoteli ločiti pravopisnih vzglasij *vr-eden* in *vr-t*, kjer stoji *v* pred soglasnikom, kar je praviloma treba izgovarjati *ureden*, v drugem pred polglasom, kjer se po pravilu izgovarja *vrt*. Izgovoru *vreti* in *pod*. se upirajo takile primeri iz govorne zveze: *postarujo je* : *s postarujo je*, *pošey rezala* : *bo še urezala*, *pray leči* : *zna uleči*. Glasovne skupine so v izgovoru povsem identične, in vendar bi po veljavnih pravorečnih pravilih morali izgovarjati različno: prve primere z *u*, druge z *v*. Novejše slovnice se pri tem sklicujejo na dolensjščino; s kakšno pravico, nam pove Škrabčev primer, pa tudi živi govor na primer iz Ribnice. Ako tudi je kje drugače, nam prav dolensjščina poleg štajersščine in gorenjščine, ki sta ohranili etnotno obravnavanje nekdanjega *u* pred vsemi zvočniki, lepo dokazujeta moč strukture v jeziku. Pravopisni *v* izgovarjajmo tedaj pred vsemi zvonečimi soglasniki dvoustnično; razlogi za tak zaključek so prepričljivi.

Ravno tako kot ima pravopisni vzglasni *v* v položaju pred soglasnikom različne podobe (*u*, *u*, nezveneči *u*), in sicer zlasti glede na prehodno izglasje (*pot v temi* je mogoče izgovoriti ali kot *pot u temi* ali z nezvenečim *u*), prav tako je z vzglasnim *r* pred soglasnikom. Še v četrti izdaji svoje slovnice (str. 32) je Breznik v skladu s pravili slovenske zlogotvornosti pisal: »V začetku besede je *r* zlogotovoren, n. pr.: *rdeč*, *rja* ... *rt* ... *rvati*, *r* ima tu *svoj zlog* in se govori *samoglasniško*, torej: *r-deč*, *r-jav* itd. ... s spred stoječim samoglasnikom [more] tvoriti dvoglasnik: ... *kaplja rdeča kri*.«

To jasno načelo pa se je začelo rušiti. Rupel v Slovenskem pravorečju (str. 47) piše: »Tako imenovani samoglasniški *r* imamo, kadar stoji na začetku besede pod poudarkom (*řž*, *řt*, *řjast*) ... Ako pa *r* v začetku besede nima poudarka, potem ni samoglasniški, čeprav mu sledi soglasnik, temveč soglasniški (navadni) *r*: *rděč* ... *rkělj* ... *izg[ovarjaj] rděč*, *rkělj* ... (enozložno).« Breznik je imel prav: vzglasni *r* pred soglasnikom je zlogotovoren, najsi je naglašen ali ne. Nenaglašeni pa zlogotvornost v govorni zvezi lahko izgubi, če stoji za izglasnim vokalom; to je v knjižnem govoru, dokler ne prizna nezvenečega *r*, edino mogoče. Primere tipa *rtà* je namreč mogoče izgovoriti enozložno šamo če je *r* nezveneč, kar spominja na primere tipa *vprašati*, kjer *u* ne dela zloga, ker je nezveneč.

Drugo veliko skupino soglasnikov tvorijo, kot rečeno, glasovi tipa *t-d*. Tu nas zanimajo njihove premene po zvonečnosti. Pred samoglasniki

in zvočniki so obstojni, so fonemi: tretji — dreti, kosa — koza, pika — bika. Obstojnost pa v določenih okoliščinah izgube; katere so te okoliščine in kateri glasovi so v njih prizadeti, za slovenski knjižni govor še danes ni natančno določeno. Prihranimo si historiat zadevnih določitev za pozneje in si oglejmo preglednico. V zgornji polovici je nezveneč, v spodnji zveneč fonem v vseh v slovenskem knjižnem govoru mogočih položajih.

Položaj pred	vokalom	zvočnikom	zvenečim soglasnikom	nezvenečim soglasnikom	v izglasju	Pravopisno beleženje
Besedna enota	protək k_očetu	protje k_meni	svadba g_bratu	protka k_pošti	prot k	prot-, svatba, k
Govorna enota	boš_očeta	boš_mene	bož_brata	boš_pošto	boš	boš
Besedna enota	prodək pred_očeta	prodje pred_mene	sodba pred_brata	protka pret_pošto	prot pret	prod-, sodba pred
Govorna enota	daš_opere	daš_lijе	daž_gre	daš_prši	daš	dež

Preglednica jasno kaže, da so soglasniške premene pri nezvenečem fonemu v besedni in govorni enoti enakšne (besedno enoto tvorijo nesestavljene besede, predložne in predpanske zveze, govorno vse druge): nezveneči fonem je povsod razen pred zvenečimi soglasniki tipa *d*, kjer ga zastopa zveneči par, ohranjen. V skladu z odkritim načelom se realizirajo fonemi *p, t, s, š, k* v položaju pred zvenečo konzonanco kot (nevtralizirani) fonemi *b, d, z, ž, g*, fonemi *c, č, f, h* pa kot fonemske različice *dz, dž, v* in zveneči *h*. Načeloma so mogoče takšne asimilacije tako v besedni kakor v govorni enoti: *svadba, glazba, prerogba, kodzbek, enadžba, γgodu — snodbaj, glazdoni, stridzgaje, prodžgre, stravgaje, škovgaje* itd. Doslejšnje slovnice zadnjih dveh primerov ne omenjajo, kar vsaj za *stravgaje* ni čudno: glas *γ* je za knjižni jezik — toda samo za primere *γgodu* — priznala šele Slovenska slovnica 1956 (str. 22), kjer se pa v istem odstavku še vedno pušča trditev iz prejšnjih slovníc, da *h* »ustreznega zvenečega glasu slovenski zborni govor ne pozna«. Dejstvo, da se *c, č, h* asimilirajo v *dz, dž, γ*, ne pa tudi obratno (*dz, dž* in *γ* namreč niso samostojni fonemi, temveč le fonemske različice), je delalo preglavice vsem slovenskim slovnícam in še danes niso dobili v preglednici glasov slovenskega knjižnega jezika svojega pravega mesta.

Pravkar obravnavanemu pravilu o premeni nezvenečih soglasnikov se upira predlog *s — z*: *z*, to je zveneči par predloga *s*, nahajamo tudi pred zvočniki in samoglasniki. Stvar je taka: predlog *s* se je zmešal s predlogom *z*, ki ga je po moderni vokalni redukciji dobila slovenščina iz predlogov *vz* in *iz*. V zvezi s pravili o asimilaciji sta namreč sovpadla predloga *s* in *z* najprej v položajih pred zvenečimi in nezvenečimi soglasniki tipa *t-d*, to je tam, kjer se v slovenščini nevtralizirajo zveneči in nezveneči soglasniški fonemi. Tako prvotno *izbrati* kot *sabrati, izteči*

kot *sateči* je dalo v slovenščini *zbrati*, *steči*. V položaju pred zvočniki in samoglasniki se je sprva še ločilo *zmesti* in *smesti*, toda končno je zmagal zveneči par; podobno sta sovpadli tudi nekdanji predponi *u-* in *v-*, kjer pa slovensko pravorečje brez potrebe zahteva neopravičeno razlikovanje. Nekdanji predlog *s* je torej danes v knjižni slovenščini zveneč fonem *z*, ki se asimilacij udeležuje povsem normalno: pred nezvenečimi soglasniki nastopa v svoji nezveneči fonemski varianti. — Ne da bi bil seveda Škrabec poznal fonologijo, ki je tedaj še ni bilo, je vendar že tako učil (Jezikoslovni spisi I, str. 29; II, str. 39).

Pri zvenečem fonemu (spodnja polovica naše preglednice) se soglasniške preмене v besedni in govorni enoti deloma ločijo. V besedni enoti se zveneč fonem pred vokalom in zvočnikom ohranja, v govorni pa ne: tako prihaja do nasprotja *pred očeta*, *pred mene* (*prodek*, *prodje*); *daš opere*, *daš lije*. V govorni enoti je pravkar obravnavani položaj izenačen s položajem pred nezvenečim soglasnikom in tudi v izglasju: *daš lije*, *daš prši*, *daš*.

To dejansko stanje je doslej še najbolj spoznal Škrabec. V Jeziko slovnih spisih (II, 62) piše: »Velika množina našega ljudstva govori zveneče soglasnike *b*, *d*, *g*, *z*, *ž*, *zd* na koncu naglašanih besed ko *p*, *t*, *k*, *s*, *š*, *st* (*bob*, *rad*, *Bog*, *voz*, *mož*, *brazd* ko: *bop*, *rat*, *Bok*, *vos*, *moš*, *brast*), kar se zlasti očitno sliši pred *j* in samoglasniki: *bop je*, *rat ima*, *Bok oče*. Nenaglašene besedice, predlogi namreč, pa obderžujejo na koncu svoje zveneče glasove; *ob*, *nad*, *pod*, *pred*, *iz*, *raz* in celo neme spreminjajo v zveneče: *od*, *z* (*iz ot*, *s*).« Škrabčevo pravilo je treba samo malo spremeniti: enake asimilacije kot na pavzo in nezveneči soglasnik nimamo v govorni enoti le pred vokali in *j*, temveč pred vsemi zvočniki. Trditve o predlogih je treba popraviti tako: svoje zveneče izglasje — pridobljeno je lahko tudi po analogiji (*od*, *z*) — obdrži le v besedni enoti pred vsemi zvenečimi glasovi sploh, ne pa pred nezvenečimi soglasniki in pred pavzo, kjer nastopajo v edino mogoči premeni: kot nezveneči soglasniki. Sam Škrabec navaja tak primer: *potplat*.

Navedek iz Škrabca jasno zahteva za pisano *bob*, *rad* itd. izgovor *bop*, *rat* ip. Tako govori, kot priča tudi Ramovšev Konzonantizem, večina Slovencev. Tudi v Nahtigalovih Slovanskih jezikih (str. 110) beremo: »... *bob*, *ded* ... izgovori *bop*, *det* ...« Dalje: Bezlaj v Orisu za pravopisno *bog* (str. 75, 103), *trud* (str. 105), *kad* (str. 88, 117) beleži izgovor *kat* in *bok*, *trut*. Samo na str. 113 ima za pisano *staz* zapisano zveneče izglasje, ki ga je pa govoril isti R, ki je izgovarjal *kat* in *bok*, zato je navedek sumljiv. — Spričo vsega tega je toliko bolj čudno, da slovensko pravorečje od SP 1935 (str. VI) dalje vztraja pri — ne moremo ga drugače imenovati — izumetničenem izgovoru takih izglasij: za *-b*, *-d*, *-g*, *-z*, *-ž* zahteva na pol zveneč izgovor, ki ga na vsem slovenskem ozemlju poznajo po Ramovševem Konzonantizmu edino Ziljani. Da taka na pol zveneča izglasja ne zvenijo prav slovenski, se lahko prepriča vsakdo, ki ima kaj ušesa za take stvari, ko sliši iz ust štokavca izgovarjati taka na pol zveneča izglasja. — Položaj pred pavzo je enak položaju pred nezvenečim soglasnikom in v teh primerih izgovarjamo Slovenci večinoma nezveneč in ne na pol zveneč glas. Tak izgovor torej predpiši tudi slovensko pravorečje!

Slovenski knjižni jezik se je v štiri sto letih razvoja izvil iz utesnjenjuočih vezi posameznih narečij, predvsem dolenjščine in gorenjščine: hotel je biti blizu vsem Slovencem. To se ni zgodilo samo od sebe, večkrat so slovničarji zavestno posegli v njegovo rast. Uspevali so takrat, kadar so bili njihovi predlogi v skladu z razvojnimi težnjami večine slovenskih narečij, kadar so znali odmisлити njihovo pravo bistvo in kadar so se zavedali, da je izjemno, osamljeno v jeziku prehodno, da se mora prejeti ali slej prilagoditi, da — pokoriti — tipičnemu, sistemskemu. Iz tega spoznanja so zrasla pričujoča razmišljanja, ki hočejo uzavestiti in utrditi sistemskost slovenskih soglasniških premen, pokazati njihovo utemeljenost v živem govoru. Zaradi svoje uravnotežene življenjskosti imajo pravico, da postanejo normativne tudi za slovenski knjižni govor.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

SKOZI MESTNI OKRAJ ZNANOSTI

To je območje Gosposke ulice, Novega trga, Brega, Zoisove ceste in Vegove ulice. Že v 12. stoletju je bilo to posebej obzidano naselje, imenovano *Novi trg*, v nasprotju s starejšim naseljem na desnem bregu Ljubljani, ki je zato dobilo ime *Stari trg*. Ta je bil naseljen s trgovskim in obrtniškim življenjem, v Novem trgu pa se je utaborilo plemstvo kot fevdalni gospodar kranjske dežele. Osem stoletij je vladala tu plutokracija, zdaj pa je ta okraj domovanje glavnih ustanov naše znanosti.

Prvi znanstveni zavod tu — poslopje univerze — smo si že ogledali. Trg proti Ljubljani ima ime po nekdanjem »deželnem dvorcu« — *Dvorčni trg*. Hišo št. 1 je sezidal (1824) veletrgovec Ferdinand Schmidt; kasneje je opustil trgovino in se posvetil kot samouk naravoslovni znanosti, specializiran v entomologiji in jamskem živalstvu. S Prešernom sta si bila prijatelja (napis: »Prijet'lju Ferdinandu Šmidu«) in bil je mentor Fr. Erjavcu; ta ga je šaljivo upodobil v »Schnackschnepperleinu«. Umrli je v Šiški leta 1878, star 78 let.

Židovska ulica hrani v imenu spomin na Žide, ki so bili huda konkurenca mestnim trgovcem. Cesar Maks I. jih je na pritožbe Ljubljančanov izgnal leta 1515.

V hiši št. 1 je prebival Janko *Kersnik* kot gimnazijec; tu ga je inštruiral in uvajal v slovensko slovstveno delo Fran Levec. Nasproti (št. 2) je bila v nekdanji hiši gostilna »Polarna zvezda«, zbirališče slovenske inteligence. V novi hiši je odprl prvo čisto slovensko knjigarno Lavoslav *Schwentner*; leta 1905 se je preselil v poslopje Mestne hranilnice in postal glavni založnik slovenskih književnikov, zlasti moderne (Cankarja, Župančiča, Kraigherja i. dr.). Danes je tu »Mestna čitalnica«. V zgornjih prostorih je bila v avstrijski dobi in še potem nekaj let »Narodna kavarna«, protiutež diagonalno nasproti ležeči nemški »Kazini«. Danes je tu »Mestna javna knjižnica«, vhod iz Gosposke ulice.